

CÂTEVA MONETE ROMANE BARBARIZATE DIN DOBROGEA

Raoul M. ȘEPTILICI*

Cuvinte-cheie: falsuri monetare, monete romane târzii, colecții private, Dobrogea, Banat.

Keywords: counterfeiting, late Roman coins, private collections, Dobruja, Banat.

Rezumat: Sunt studiate 46 de monete barbarizate din bronz, fără condiții de descoperire, la unele știm cel mult localitatea de proveniență, despre celelalte știm doar că sunt din Dobrogea (piesele se păstrează în două colecții private).

Sunt falsuri după monete de la: Constantinus I - 29 ex. de tipurile IOVI CONSERVATORI - IC (1 ex.), VICTORIAE LAETAE PRINC PERP - VLPP (27 ex. - 5 de la Isaccea, 4 din nordul județului Tulcea, câte 2 de la Greci, Dunăreni, Horia, Albești și câte 1 de la Niculițel și Deleni), VOT XX MVLT XXX - V/XX/M/X (1 ex.); Licinius I - 5 ex. de tip VLPP (1 din zona Negru Vodă și 1 de la Isaccea); Crispus - 1 ex. de tip VLPP din zona Negru Vodă; 1 ex. cu reversul de la Magnentius și aversul de la Decentius, de tip FEL TEMP REPARATIO - FTR, de la Dunăreni; Constantius II - 3 ex. tip FTR, subtip FH, din care unul din Constanța; Constantius Gallus - 1 ex. tip FTR - FH, de la Greci; Valentinianus I - 1 ex. tip GLORIA ROMANORVM - GR, de la Deleni; Gratianus - 2 ex. tip GR, din care unul din zona dintre Cumpăna și Valul lui Traian; Valentinianus II - 2 ex., unul tip VICTORIA AVGGG - VAGGG, celălalt tip SALVS REIPVBLICAE - SR; Theodosius I - 1 ex. tip GR.

Sunt două categorii de piese: falsuri balcanice și importuri de la distanțe mari - piesele 25, 30 și 36, posibil și 41 (poate și altele). Acestea au prototipurile emise în Gallia. Probabil au fost falsificate tot acolo sau în vecinătate.

Astfel de falsuri monetare sunt mult mai răspândite decât am fi înclinați să credem. Ele au o arie largă de circulație, într-o perioadă în care moneda în circulație e abundentă (nu au legătură cu vreo criză monetară). Credem că s-a urmărit monetizarea unor cantități de cupru deținute de falsificatori sau de comanditarii falsurilor. Ele sunt produse în Imperiu sau cel mult în imediata vecinătate a acestuia, fără a se putea stabili etnia producătorului. Doar descoperirea viitoare a unui atelier clandestin în zonele și din

* Raoul M. Șeptilici: Muzeul Național al Banatului, Timișoara; e-mail: raoulm7@yahoo.com

perioada studiată, ne poate da mai multe indicii. Valoarea mică a pieselor conduce la ipoteza unei producții mari, rentabile, iar numărul redus de piese ne face să presupunem că multe au fost scoase din circulație de autoritățile statului roman, metalul lor fiind refolosit.

Abstract: *The article studies 46 barbarized bronze coins, with no reference of their discovery, except for, at the most, their place of origin. We only know that they are from Dobrogea, from two private collections. They are counterfeits of coins from Constantinus I, Licinius I, Crispus, Magnentius/Decentius, Constantius II, Constantius Gallus, Valentinianus I, Gratianus, Valentinianus II and Theodosius I.*

Those are counterfeits of coins from: Constantinus I - 29 pieces of IOVI CONSERVATORI - IC type (1 pc.), VICTORIAE LAETAE PRINC PERP - VLPP type (27 pcs. - 5 from Isaccea, 4 from the north of Tulcea County, 2 pcs. each from Greci, Dunăreni, Horia, Albești and 1 pc. each from Niculițel and Deleni), VOT XX MVLT XXX - V/XX/M/X type (1 pc.); Licinius I - 5 pieces of VLPP type (1 from Negru Vodă area and 1 from Isaccea); Crispus - 1 piece of VLPP type from Negru Vodă area; 1 piece with Magnentius reverse and Decentius obverse of FEL TEMP REPARATIO - FTR type from Dunăreni; Constantius II - 3 pieces of FTR type, FH subtype, of which 1 from Constanța; Constantius Gallus - 1 piece of FTR - FH type from Greci; Valentinianus I - 1 piece GLORIA ROMANORVM - GR type from Deleni; Gratianus - 2 pieces of GR type, of which one from the area between Cumpăna and Valul lui Traian; Valentinianus II - 2 pieces, one of VICTORIA AVGGG - VAGGG type, the other of SALVS REIPVBLICAE - SR type; Theodosius I - 1 piece of GR type.

There are two categories of fake coins: Balkan counterfeits and long-distance imports - items no. 25, 30 and 36, and possibly even 41 (others could also fall into this category). These have the prototypes issued in Gaul and were probably forged there or not far from there.

Such counterfeits are much more widespread than one would be inclined to presume. They have had a large area of circulation, in a period of money abundance and were no related with any monetary crisis. In the author's opinion, it is likely that the counterfeiters, respectively their sponsors wanted to monetize some amounts of copper they held in their possession. The counterfeits were produced in the Empire or at most in its immediate vicinity, although the ethnicity of the forger cannot be established. Only a future discovery of a clandestine workshop in the referred areas and during the studied period, could give us more indications. Considering the low value of the genuine pieces, we assume that the production of fakes was substantial, as required to make such an enterprise profitable. On the other hand, the small number of imitations makes us presume that many of them were taken out of circulation by the Roman authorities, as their material could be reused.

Marea cantitate de monedă descoperită în Dobrogea presupune și o mare varietate de piese numismatice deosebite, care uneori se abat din standardele oficiale. Printre acestea sunt și așa zisele „monete barbarizate”. Vom analiza aici un lot de 46 de astfel de piese, descoperite de-a lungul timpului și care au intrat în

două colecții private, una din Constanța, cealaltă din Timișoara¹. De cele mai multe ori nu avem condițiile de descoperire și nici localitatea de unde provin². Cercetând astfel de piese, am avut plăcerea de a afla de această categorie de monede și în alte colecțiile particulare, dar la care nu am avut (încă) acces. Considerăm că, din punct de vedere numismatic, este importantă publicarea lor, mai ales pentru că studiul acestora a fost oarecum neglijat, până acum puțini cercetători aplecându-se asupra subiectului³. Este doar unul din motivele pentru care publicăm mai jos aceste monete, toate de bronz, găsite întâmplător în Dobrogea (Pl. VII).

Dăm mai jos descrierea acestor piese. Ele sunt enumerate după emitenți, tipul original după care au fost inspirate. La fiecare tip am început de la piesele mai apropiate stilistic de original, luând în calcul, în primul rând, aversul, atît ca portretistică, cât și legenda, apoi reversul (lucru destul de greu de realizat, la analiza stilistică intervenind și o doză mare de subiectivism în ceea ce privește apropierea sau îndepărtarea de model).

¹ Mulțumim și pe această cale colegului Gabriel Talmațchi, de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, care, cunoscându-ne preocupările, ne-a furnizat datele celor două monete (piesele 10, 11), ce s-ar afla în colecția constănțeană și pe care nu am avut ocazia de a le vedea personal. Restul pieselor se păstrează la Timișoara. Monetele prezentate au făcut subiectul mai multor comunicări proprii: *Câteva monete barbarizate descoperite în Dobrogea (sec. IV)* - „Al XXII-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice a Banatului Timișan”, Timișoara, 15 aprilie 2007 (piesele 7, 8, 22, 41); *Câteva monete barbarizate descoperite întâmplător pe meleagurile dobrogene*, Sesiunea Științifică „Pontica 2008”, Constanța, 1-2 octombrie 2008 (piesele 7, 8, 12-15, 17, 22, 35-36, 40-41); *Considerații privind moneta barbarizată din vremea lui Constantin cel Mare, în nordul Peninsulei Balcanice* - „Sesiunea Științifică Anuală de Istorie”, ediția a XVIII-a, Timișoara, 26 noiembrie 2008 (piesele 12-14, 24-25,); *Alte câteva piese barbăre (emise de la Constantin I la Valentinian I)* - „Al XXVI-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice a Banatului Timișan”, Timișoara, 26 aprilie 2009 (piesele 3, 11, 24, 37); *Câteva monete romane barbarizate din Dobrogea*, „Al XXVII-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice Române”, Râmnicu-Vâlcea, 12-14 mai 2010 (piesele 1, 3-21, 24-28, 33-37, 40-41), *Patru falsuri monetare din secolul IV, dobrogene*, „Al LI-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice a Banatului Timișan”, Timișoara, 8 mai 2022 (piesele 23, 29, 38, 42).

² În catalogul de mai jos, unde nu e dat locul de descoperire, știm doar că piesa respectivă provine din Dobrogea

³ Privind o scurtă trecere în revistă a studiilor acestui tip de piese, am făcut un comentariu în articolul SEPTILICI 2007, p. 48, nota 9, p. 49, notele 14-19; acestor studii putem adăuga: SEPTILICI 2010 și SEPTILICI 2011. Între timp, am susținut, în 2013, o teză de doctorat pe acest subiect, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, sub conducerea prof. univ. dr. Nicolae Gudea - *Moneta „barbară” din fostele provincii dacice și din teritoriile de la vestul lor în secolul IV p.Chr. (în fapt în perioada 275-385)*, lucrare ce sperăm să o publicăm în viitorul apropiat (lucrarea nu cuprinde și spațiul dobrogean, dar face referiri și la acesta).

CATALOG⁴
(Pl. I-VI)

Constantinus I (306-337)

Tipul IOVI CONSERVATORI (IC)

Acest tip monetar, cunoscut (ca reprezentare) și în vremea anterioară lui Diocletianus, este unul dintre cele mai răspândite din timpul celor două tetrarhii. Iconografic, moneta se caracterizează prin reprezentarea lui Iupiter (de cele mai multe ori în picioare), însoțit de vultur, de obicei la picioarele sale și purtând legenda IOVI CONSERVATORI. Cu toate că era o monetă frecventă, nu cunoaștem prea multe astfel de imitații. În Dobrogea sunt atât exemplare turnate⁵, cât și bătute. Dar nici acestea nu sunt multe la număr. Și în restul Europei imitațiile de acest tip sunt rare⁶.

1. Av. Efigie spre st⁷., încununată, legendă corectă cu litere neglijent executate IMP CONSTANTINVS PF AVG, c.p.e.
Rv. Jupiter spre dr., în mâna dr. o Victoriolă, iar în cea st. un sceptru pe care se sprijină, în spatele lui N / S, cu legenda aproape corectă, cu litere neglijent executate IOVI COI – (SE)RVATORI, continuată de legenda din exergă SMN⁸, c.p.e.
Axa 6; 2,14 g; 21,6-24,5 mm; mediu circulată, bine conservată⁹.

Tipul VICTORIAE LAETAE PRINC PERP (VLPP)¹⁰

Tipul monetar respectiv a fost mult mai des imitat. Din cercetările noastre se pare că aceste monete au fost cel mai des imitate, ele regăsindu-se în întreg Imperiul Roman. Cele mai multe sunt în peninsula Balcanică (inclusiv în nordul ei), dar și în vestul Europei, în special în Hispania, Gallia, Britannia, dar și în nordul Imperiului. Și în Dobrogea, acestea sunt cele mai numeroase monete imitate. Ele se regăsesc de ambele părți ale Dunării, dar în număr ceva mai mare

⁴ Au fost folosite următoarele abrevieri: av. - avers; c.e. - cerc exterior; c.l.e. - cerc liniar exterior; c.p.e. - cerc perlat exterior; dr. - dreapta; rv. - revers; st. - stânga.

⁵ Pentru piese turnate vezi DIMA & TALMAȚCHI 2007, p. 155-160.

⁶ În teza proprie de doctorat cunoaștem doar două piese, una de la Diocletianus, cealaltă de la Constantinus I. Nici pentru restul Europei, personal, nu prea am întâlnit astfel de piese.

⁷ Am folosit termenii de *dreapta* (dr.) și *stânga* (st.) precum în heraldică și nu pe cei ai privitorului.

⁸ SMN ne trimite la o imitație după o piesă emisă la Nicomedia, dar cu o legendă simplificată a aversului (pe original ar apărea IMP C FL VAL CONSTANTINVA P F AVG). Corelând cu reversul, ar copia RIC VII Nicomedia, p. 601, nr. 14.

⁹ Am preferat să dăm gradul de circulație, cât și gradul de conservare, acestea fiind independente una de alta, determinate de factori diferiți.

¹⁰ Monetele după care s-au făcut piesele studiate au fost bătute în mai multe monetării, însă stilul se apropie de cele emise la Siscia. Afirmația e valabilă pentru piesele 2-7, 9-11, 15-16, 18, 21-23 și 28. Identificarea monetărie unde s-a emis modelul copiat s-a putut face după legenda din exergă, dar și după tipul de altar, unde de un real folos ne-a fost BRUCK 1961, p. 75. Pentru producția unor piese (oficiale) în monetăria amintită vezi și BIRÓNÉ SEY 1985, p. 40.

la sud de marele fluviu. În spațiul locuit odinioară de daci apar mai ales în Banat (în special în partea sârbească a acestuia) și Dobrogea (în aceasta din urmă, în număr mai mare). Sunt emisiuni ce imită prototipuri de la Constantinus I, cei doi Licinius, Crispus și Constantinus II. Uneori sunt greu de deosebit după efigie. Cele mai multe imitații copiază prototipurile de la Siscia, dar și din alte monetării, chiar vestice. Sunt piese cu o legendă foarte barbarizată, cu reprezentări destul de fidele, până la schematizări. În general, emisiunile balcanice sunt mai fidel redade, cele vest-europene fiind mai schematizate, fără însă ca aceasta să fie o regulă. Pe unele dintre piese (este adevărat că destul de rar) se văd urme de argintare. Sunt primele monete unde noi am observat mai multe exemplare executate cu aceleași matrițe¹¹, însă, deocamdată, doar pe malul drept al Dunării. Numărul mare de exemplare ne-au ajutat la o analiză mult mai complexă, putând identifica și piese foarte asemănătoare ca stil, care ne-ar duce spre același gravor (sau cel puțin atelier).

Pentru clasificarea lor am folosit un cod după avers.

A - bustul¹² spre st.

A1 - efigie¹³ spre st.

a - cu coif, având panașul scurt (sau ceva mai lung¹⁴) pe toată lungimea acestuia, cu obrăzar și cuirasa¹⁵.

a1 - identic cu Aa, dar în oglindă¹⁶.

a2 - cu coif, cu panașul înalt, dar numai pe creștetul acestuia; armura este de alt tip, iar chipul e mai tineresc.

b - laureat, fără coif, drapat.

b1 - identic cu b, dar cuirasa.

b2 - în mare, identic cu b, dar, în plus, are în mâna stângă un glob.

c - radiat, fără coif, cuirasa¹⁷.

B - bustul spre dr.

B1 - efigie spre dr.

d - cu coif, având panașul înalt, doar în creștetul acestuia, cu obrăzar și cuirasa, lance oblică peste umărul drept.

e - oarecum identic cu tipul Bd, dar prezintă, în plus, scut la umărul stâng.

e1 - identic cu Bd, dar în oglindă¹⁸.

¹¹ Evident că și la IOVI CONSERVATORI trebuie să existe piese emise cu aceleași matrițe, dar și datorită rarității lor, încă nu am găsit astfel de cazuri.

¹² Am denumit bust chipul la care se văd și umerii. Uneori apar și membrele superioare.

¹³ Am denumit efigie acel chip unde în partea inferioară se vede cel mult baza gâtului, fără nici un veșmânt.

¹⁴ În lucrarea ȘEPTILICI 2011, p. 384, piesele unde efigia apare cu un panaș ceva mai înalt, l-am considerat un subtip separat (notat acolo cu „a2”). Ulterior, am considerat că aceste piese se pot încadra tot la tipul „a”, diferențele fiind minore, ținând mai mult de felul de redare a gravorului și nefiind un alt tip de coif.

¹⁵ Vezi BRUCK 1961, p. 75, unde apar ambele variante de bust, mai mare și mai mic.

¹⁶ Într-un fel, acest model s-ar încadra la tipul „B” (bustul spre dr.), însă l-am trecut la „A”, fiind evident același model întors în oglindă. De fapt, un astfel de prototip nu există pe monetele oficiale, fiind doar o eroare de gravare. Vezi nota 15.

¹⁷ Acest tip nu apare la Constantinus I, în schimb apare la Crispus (doar la Ticinum) - vezi în acest sens și BRUCK 1961, p. 76.

- f - oarecum identic cu tipul Be, dar lancea este în față, deasupra scutului (care este mai în față), fără coif, dar laureat¹⁹.
 g - ca Be, dar fără coif și cu cunună de lauri.
 h - ca Bg, dar fără scut și lance²⁰.

Subtipul Aa

2. Av. Legenda IIIPSON2 TNNTV2PEHVC, c.e.
 Rv. Două Victorii afrontate, cu scut greu lizibil, cu urme de legendă ? / II, sub aceasta, un altar sub forma unui stâlp, legenda IICTOHITH²¹IVVCPRIIP, în exergă H2I2²², c.p.e.
 Axa 6; 4,18 g; 20-20,3 mm; puțin circulată, relativ bine conservată, nordul județului Tulcea.
3. Av. Legenda IIDCONSTMNTSISDINC, c.p.e.
 Rv. Două Victorii afrontate, cu scut rotund greu lizibil, în el câteva puncte (?), sub aceasta un altar (vizibilă doar baza acestuia - din cauza uzurii), legenda IIO9ErAE9QIIC9SA9, în exergă DVD, c.p.e.
 Axa 8; 4,86 g; 18,1-20 mm; mediu circulată, relativ bine conservată, Niculițel (jud. Tulcea).
4. Av. Legenda HOH2UOIMQV2FHHC, c.p.e.
 Rv. Două Victorii afrontate, ținând un scut oval cu legenda TP / DP²³, între ele un altar cu un X pe el, ce are câte o globulă între brațe, legenda INHON – TUV – (cinci litere ce ies din cadrul pastilei monetare, fiind vizibile doar baza lor), în exergă 2I2²⁴, c.p.e.
 Axa 12; 3,19 g; 17,25-17,75 mm; puțin circulată, foarte bine conservată, nordul județului Tulcea.
5. Av. Legenda NNIMILICINN, c.e.
 Rv. Două Victorii afrontate, ținând un scut cu legenda aberantă ΔT / RC, între ele un altar, legenda aberantă IIII – III – IIII, în exergă legenda aberantă III, c.e.
 Axa 6; 2,85 g; 16,8-17,45 mm; puțin circulată, foarte bine conservată²⁵.
6. Av. Legenda 0VVDVVDVVDNDVGVVCDVBCO, c.e.

¹⁸ Ca și la cazul precedent (nota 15), avem aceeași situație. Acest model s-ar încadra la tipul „A” (bustul spre st.), însă l-am trecut la „B”, fiind evident același model întors în oglindă. Nici pentru aceste piese nu există un prototip similar, fiind tot o eroare de gravare.

¹⁹ Acest tip nu apare pe modelele VLPP, ci doar la VIRTVS EXERCIT și doar la emisiunile cu chipul lui Crispus. Vezi și BRUCK 1961, p. 88.

²⁰ Am preferat să folosim același tip de notare ca și în teza de doctorat.

²¹ Acest H este mai jos față de restul legendei, deasupra scutului.

²² Imită siglele de la Siscia.

²³ Literele DP sunt rotite cu 180° față de axa lor.

²⁴ Imitație după o piesă de Siscia (atât siglele, cât și altarul ne indică acest fapt).

²⁵ Vezi și planșa VII.

- Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut rotund cu posibile urme de legendă, între ele un altar cu un X pe el cu câte o globulă între brațe, legenda DDVVDV – VV – CVVCVC, în exergă DΔΔΔΛC, c.l.e.
Axa 6; 4,42 g; 18,1-19,15 mm; mediu circulată, foarte bine conservată, Greci (jud. Tulcea).
7. Av. Legenda DVVDNDVDVDDOVG?RI, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut, între ele un altar, legenda DA...?II?T...B?G?VVO, în exergă, •ZDGI0, c.e.
Axa 9; 2,85 g; 16,75-18,15 mm; mediu circulată, bine conservată, Dunăreni (jud. Constanța)²⁶.
8. Av. Legenda ΠΠΠΠzΠΑITIIIIINH0IIΠ, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut oval cu legenda †, între ele un altar scund cu un X²⁷ pe el, legenda ...ΠΠΠΠIIIIIIIIACI, în exergă ?, c.p.e.
Axa 12; 1,89 g; 16,25-16,9 mm; relativ puțin circulată, relativ bine conservată, Isaccea (jud. Tulcea).
9. Av. Legenda IIDCOIIMIO...IIFIIIC, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda III / II, între ele un altar, legenda IIIIIIIIIΓ...IIIIIN, în exergă ISIS²⁸.
Axa 12, 3 g; 16,95-18,15 mm, puțin circulată, mediu conservată, parțial ruptă, Horia (jud. Tulcea).
10. Av. Legenda NCNIIIIISNONIC, c.p.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut sub forma unui cerc cu o rozetă în centru, între ele un altar, legenda CII – S?ΓX – IIII, c.e.
Axa 5; 1,95 g; 14-16 mm; puțin circulată, foarte bine conservată, Isaccea.
11. Av. Idem 9²⁹, dar urme ale reprezentării de pe revers, inclusiv din exergă.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda III, cu trăsături din legenda aversului, în exergă NN, c.p.e., urme ale reprezentării de pe avers.
Axa 12; 2,14 g; 16,5-17,5 mm; puțin circulată, foarte bine conservată, dublă batere, Isaccea.
12. Av. Legenda HHHMIB...VM...³⁰, c.p.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, între ele un altar, deasupra acestuia legenda OT / CCB, circular legenda parțial vizibilă ...IΠOΓΞTNIII, în exergă IIMI, c.l.e.
Axa 11; 2,3 g; 14,9-16,7 mm; mediu circulată, bine conservată, Albești (jud. Constanța).
13. Av. Legenda ...CONTN:TNTN...IIIC, c.p.e.

²⁶ Piesele 5 și 6, după aversuri, foarte probabil sunt creațiile aceluiași meșter sau cel puțin atelier.

²⁷ Altar tipic pentru Siscia.

²⁸ Imită piesele de Siscia.

²⁹ Piesele 10 și 11 sunt singurele pe care nu le-am avut în mână, analizându-le doar după fotografie. Credem că acestea au fost bătute cu aceeași matriță de avers.

³⁰ Legendele sunt dificil de reprodus, unele litere sau semne fiind destul de greu de cules în text.

- Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut, între ele un altar, legenda NTCΓΓTO...III, c.p.e.
Axa 12; 2,39 g; 18,5-19,7 mm; mediu circulată, mediocru conservată, Albești.
14. Av. Legenda IIIICN NTIINIIC, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, fără scut, între ele legenda OT / NN³¹, sub aceasta un altar, legenda NittN – NN – IININ, în exergă IDIN, c.p.e.
Axa 10; 2,43 g; 15,9-17,72 mm; mediu circulată, mediu conservată, Isaccea.
15. Av. Legenda Q?DO?I?V?MN - TIILSHbDT, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda O / I, între ele un altar, legenda ...ΔIOIHPNICDGII, în exergă TTP, c.e.
Axa 7; 2,54 g; 15,85-16,75 mm; mediu circulată, mediu conservată, Isaccea.
16. Av. Legenda S?P?ΓSIIIIIIIIINIIII, c.p.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut din globule, cu legenda ∴ / ∴, între ele un altar, cu un X³² în centru, cu câte o globulă pe colțuri și în centru, legenda IIIIII – ... – IIIII, în exergă IIII, c.p.e.
Axa 5; 2,27 g; 17,7-18,7 mm; puțin circulată, foarte bine conservată, Greci.
17. Av. Legenda IIIPCOIT2TNNTNAVCIVC.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda III / IQ, între ele un altar mic cu o globulă în mijloc, legenda IICTOΠINLIITRUNIIIDP, în exergă H(?)SI3³³, c.p.e.
Axa 10; 2,52 g; 19,8-20 mm; mediu circulată, relativ bine conservată, nordul județului Tulcea.
18. Av. Legenda IIKINIAΛΛOΓNIAΛΛOITIF, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda III, între ele un altar, legenda IITIIHTCIIIIOI2ATΘΓII, în exergă ∴22O, c.p.e.
Axa 1; 3,57 g; 17,95-19,05 mm; mediu circulată, bine conservată, Isaccea.
19. Av. Legenda IIICCIL?INIITIR?DPFIX.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu legenda ΔOT / PII, între ele un altar, legenda ...OcmTA0PAIICPCNA, în exergă ΓSIS³⁴, c.e.
Axa 12; 2,83 g; 17,5-18,2 mm; mediu circulată, mediu conservată, Isaccea.
20. Av. Legenda IIJISttIIIIISIIIIISIII, c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut cu urme de legendă (?), între ele un altar, legenda 7SIOIIIIIT – T...UIDDGI^L, în exergă ..IDII, c.e.
Axa 12; 2,36 g; 16,65-17,95 mm; mediu circulată, foarte bine conservată.
21. Av. Legenda ...IIIIIIIIII..., c.e.
Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut din globule, cu o globulă mult mai mare în centru, între ele un altar, legenda ... - OFIOBIRcb, în exergă urme de legendă, c.p.e.

³¹ Sub O există două puncte (∴), iar cei doi N sunt în ligatură.

³² Copiază o monedă de la Siscia.

³³ Imitație după o monedă emisă la Siscia.

³⁴ Imitație după o piesă de Siscia.

*Subtipul Bd*⁴²

27. Av. Legenda OIETHINI...CAU.

Rv. Două Victoriei aflate, ținând un scut, între ele un altar, legenda aproximativă JIIITIIIPSII.

Axa 12; 1,53 g; 16,2-16,7 mm; mediu circulară, mediu conservată, Deleni (jud. Constanța) - vatra satului.

Subtipul Be

28. Av. Legenda PDIXIXNTS – +TXAV⁴³.

Rv. Două Victoriei aflate, ținând un scut oval, cu două semne în locul legendei, între ele un mic altar, legenda SXT – Π?XTOXIXLDXIXLD, în exergă IXOK, c.l.e.

Axa 12; 3,36 g; 17,4-17,9 mm; puțin circulară, foarte bine conservată.

Tipul VOTA

Acest tip monetar este destul de des imitat, în aceleași zone ca și VLPP. Mai rare decât acestea, totuși putem spune că ocupă locul trei în ierarhia imitațiilor din secolul IV. Poate și datorită perioadei lungi în care sunt emise (este adevărat, cu modificările de legendă, dar și ponderale, suferite de-a lungul timpului). Pe malul stâng al Dunării se întâlnesc foarte rar, mai mult cele de la sfârșitul secolului IV. Un tip aparte sunt monetele cu VOT / XXX / MVLT / XXX (pentru Constantinus I), specifice doar monetăriei din Thessalonica (care, în schimb, nu emite tipul VLPP), contemporane cu VLPP, având aversul asemănător. Sunt barbarizări rare ce se găsesc la sud de Dunăre și în vestul Europei, dar și un exemplar la Sucidava.

*Subtipul VOT XX MVLT XXX*⁴⁴ - V/XX/M/XXX Aa

29. Av. Legenda IIICOI2TNNTNNTSH?II2⁴⁵, c.p.e.

Rv. Cunună de lauri; în mijloc, legenda IIOT+ / MIILT / · XXX · / · TS·A·.

Axa 11; 3,31 g; 17-18,25 mm; puțin circulară, foarte bine conservată.

Licinius I (307-323)

De la acest împărat cunoaștem (în general) mai ales barbarizări de tip VLPP, dar mult mai puține la număr decât cele de la Constantinus I. Spre deosebire de acesta, la Licinius I aversul acestor piese este doar cu efigia spre stânga, un element de recunoaștere a pieselor fiind portretul cu barbă. Totuși, de multe ori, în literatura de specialitate, barbarizările acestui împărat, datorită felului cum

⁴² Tip ce ar putea avea prototipul original emis la Londinum, Arelate, Ticinum sau Siscia. Vezi BRUCK 1961, p. 76.

⁴³ Moneta se apropie destul de bine de piesele emise la Siscia, RIC VII, p. 433, nr. 61 și p. 436 (în acest caz, mai ales aversul).

⁴⁴ Piesa a avut probabil ca prototip o monedă emisă la Thessalonica, RIC VIII, p. 504, nr. 28.

⁴⁵ Imită vizibil legenda IMP CONSTANTINVS P F AVG.

sunt realizate, sunt confundate cu cele ale lui Constantinus I (adevărul este că datorită desenelor alterate este foarte greu de separat portretele care au ca modele pe cei doi împărați în parte). Și aici, cele mai frecvente sunt variantele **Aa**. Reversurile sunt identice cu al monetelor lui Constantinus I.

Tipul **VLPP**, *subtipul Aa*

30. Av. Legenda $\Lambda\text{V}\Lambda\text{I}\text{I}\text{I}\text{Q}\text{M}\text{M}\text{O}\text{?S}\text{?V}\Lambda\text{V}\text{?E}\text{H}\text{D}\text{?I}\text{?}$, c.p.e.
Rv. Două Victorii aflate, ținând un scut cu legenda $\text{V}\text{?O} / \text{FF}$, între ele un altar, legenda aberantă $\text{DM}\text{?M}\text{B}\text{I}\text{I}\text{I}\Delta\text{?V}\text{?A}\text{?V}\text{M}\text{O}\text{N}$, c.p.e.⁴⁶.
Axa 5; 2,96 g; 16,9-17,7 mm; mediu circulată, bine conservată, zona Negru Vodă (jud. Constanța)⁴⁷.
31. Av. Legenda $\text{rtM}\text{I}\text{I}\text{I}\text{T}\text{N}\text{H}\text{H}\text{I}\text{H}\text{c}$, c.e.
Rv. Două Victorii aflate, ținând un scut cu legenda LC, între ele un altar cu un X pe el⁴⁸, în fiecare triunghi format câte · în centrul său, legenda aberantă I-INNI:NI-I: , în exergă ·ISO, c.p.e.
Axa 11; 3,51 g; 18,62-19,49 mm; relativ puțin circulată, bine conservată.
32. Av. Legenda $\text{I}\text{I}\text{I}\text{S}\text{I}\text{I}\text{N}\text{I}\text{I}\text{I}\text{I}\text{I}\text{P}\text{O}\text{I}\text{I}\text{I}$, c.p.e.
Rv. Două Victorii aflate, ținând un scut cu legenda aberantă O / O, între ele un altar, legenda aberantă $\text{O}\text{N}\text{U}\text{U}\text{N}\text{O}\text{D}\text{I}\text{I}\text{I}\text{N}\text{O}\text{N}\text{O}\text{O}\text{O}$, în exergă legenda aberantă $\text{O}\text{?LL}$, c.e.
Axa 5; 3,13 g; 16,72-18,2 mm; mediu circulată, bine conservată, Isaccea.
33. Av. Legenda $\text{I}\text{T}\text{B}\text{N}\text{I}\text{I}\text{N}\text{I}\text{P}\text{N}\text{P}\text{B}\text{C}\text{I}\text{I}\text{H}$, c.p.e.
Rv. Două Victorii aflate, ținând un scut ce se intuește (din cauza uzurii), între ele un altar, cu un X pe el, legenda aberantă $\text{N}\text{?I}\text{B}\dots - \text{I}\text{I}\text{B} - \text{VI}+$, în exergă legenda aberantă SIS -⁴⁹, c.p.e.
Axa 12; 2,4 g; 17,4-17,9 mm; mediu circulată, bine conservată.
34. Av. Legenda $\text{I}\text{N}\text{O}\text{N}\text{C}\text{T}\text{N}\text{S}\text{?N}\text{I}\text{I}\text{C}$, c.e.
Rv. Două Victorii aflate, ținând un scut ce se intuește (din cauza uzurii) cu urme de legendă, între ele un altar cu un X⁵⁰ pe el, în fiecare triunghi format câte · în centrul său, legenda aberantă $\text{H}\text{O}\text{H}\text{I}\dots\text{I}\text{I}$, în exergă legenda aberantă $\text{I}\text{I}\text{I}\text{?}$, c.e.
Axa 3; 2,02 g; 16,28-17 mm; mediu circulată, bine conservată.

Crispus (317-326)

Tipul **VLPP**, *subtipul Bh*

⁴⁶ Nu există legendă în exergă.

⁴⁷ La această monetă a fost foarte greu de stabilit dacă modelul e de la Constantinus I sau Licinius I. Este dificil de precizat dacă avem o bărbie mai proeminentă sau este vorba de o barbă. Comparând cu alte monete de același gen, am înclinat spre a doua variantă - Licinius I.

⁴⁸ Cu trimitere la Siscia (la fel și exerga).

⁴⁹ Atât altarul, cât și exerga, fac trimitere la Siscia.

⁵⁰ Cu trimitere la Siscia.

35. Av. Legenda IIIIIIIISOJIII, c.e.

Rv. Două Victorii aflate, între ele urme (?) de scut și un altar, legenda ...IIIIIIIIIIIIIIIIII, c.e.⁵¹

Axa 6; 2,04 g; 15,28-15,46 mm; relativ puțin circulată, bine conservată, posibil urme de argintare, zona Negru Vodă.

Magnentius (350-353) și Decentius (350-353)

Tipul FEL TEMP REPARATIO (FTR)⁵²:

36. Av. Efigia lui Decentius spre st., drapată, în spatele acesteia II (imitând în fapt litera A), legenda DHTISITVSNVTIV?...?, c.p.e.

Rv. Împăratul Magnentius în echipament militar, privind spre dr., ținând în mână dr. *labarum*, legenda IATTPPD..., în exergă GIS, c.p.e. Matrița e mult deplasată spre st.

Axa 6; 2,82 g; 19,8-20,4 mm; puțin circulată, bine conservată, Dunăreni.

Constantius II (337-361)

Tipul FTR, subtipul FH

Acest tip monetar, emis între 347-358, purtând efiile mai multor împărați⁵³ (Constantius II, Constans⁵⁴, Constantius Gallus și Iulianus II Apostata⁵⁵) și cunoscând mai multe tipuri iconografice, este cel mai răspândit tip de barbarizare (subtipul FH), după cele de tip VLPP. Celelalte variante de FTR, barbarizate, sunt foarte rare. În fapt, și originalele FH sunt cele mai răspândite dintre toate piesele cu FTR. Ele se regăsesc în zonele deja amintite pentru alte barbarizări. În zona studiată de noi apar la nord de Dunăre (mai ales în spațiul actualului Banat), dar și la sud, în Serbia și în Dobrogea (în aceste două zone sunt mai puțin numeroase). Nu cunoaștem încă piese din Ungaria și nici din Bulgaria. La aceste tipuri monetare cunoaștem mai multe exemplare emise cu aceleași matrițe (mai ales în Banat și Serbia). Spre deosebire de tipul VLPP, la acest tip monetar, pe piesele barbarizate, legenda este mai apropiată de originale, imitând-o uneori destul de bine.

37. Av. Efigie spre st., drapată, laureată (?), legenda IXVF... – VIV-TAΘVC, c.p.e.

Rv. Soldat roman cu lance, aplecat peste un călăreț pe care îl răpune, legenda ...XV-.IVX, în exergă CAXΩ, c.p.e.

Axa 9; 5,42 g; 21,55- 22,05 mm; puțin circulată, foarte bine conservată.

⁵¹ Fără legendă în exergă, piesa e ușor dezaxată și datorită modulului monetar.

⁵² Prototipul aversului este o monedă emisă pentru Decentius, în timp ce reversul imită o piesă a lui Magnentius, emisă la Lugdunum, tip RIC VIII, nr. 108; BASTIEN 1964, nr. 148-149.

⁵³ Nu i-am trecut aici pe Magnentius și Decentius, care au monete cu această legendă, dar cu o iconografie diferită. Vezi și *supra*.

⁵⁴ Aceștia doi împărați, prin efiile foarte asemănătoare, duse de cele mai multe ori până la identitate, pe piesele imitate se pot confunda foarte des. Ele se pot deosebi prin legendă, fapt de cele mai multe ori imposibil de realizat la barbarizări.

⁵⁵ Numai ca și *caesar*.

38. Av. Efigie spre st., laureată, drapată, legenda ... – N(?)K·PFIII(?), c.e.
Rv. Soldat roman cu lance, aplecat peste un călăreț persan pe care îl răpune, deasupra călărețului M, urme vagi de legendă, în exergă ALET⁵⁶.
Axa 10; 2,39 g; 15-15,09 mm; mult circulată, bine conservată.
39. Av. Efigie spre st., laureată, drapată, urme de legendă ...III...IVOC.
Rv. Soldat roman cu lance, aplecat peste un călăreț persan pe care îl răpune, rest de legendă ...HII..., în exergă IVII-.
Axa 12; 1,43 g; 13,7-15,65 mm; mediu circulată, foarte bine conservată, Constanța.

Constantius Gallus (351-354)

Tipul **FTR**, *subtipul FH*⁵⁷:

40. Av. Efigie spre st., drapată, în spate sigla N, legenda aberantă DIIIII... – I?IIINNV, c.p.e.
Rv. Soldat roman cu lance, aplecat peste un călăreț persan pe care îl răpune, vagi urme de legendă, în exergă urme vagi de legendă.
Axa 6; 2,96 g; 20,45-21,15 mm; mediu circulată, foarte bine conservată, Greci.

Valentinianus I (365-375)

Tipul **GLORIA ROMANORVM (GR)**⁵⁸

Acest tip este mai rar, se regăsește în Dobrogea (piesa de față), dar nu cunoaștem astfel de piese pe cursul mijlociu al Dunării sau în Banat, posibil în vestul Europei. Acest tip are mai multe subtipuri.

Subtipul cu împăratul în picioare, spre st. cu capul întors, cu un prizonier în spate și ținând în mână stângă un *labarum* (a).

41. Av. Efigie spre st., încununată și drapată, legenda VALENTIV – IG?DS?PF...G, c.p.e.
Rv. Împăratul mergând spre st., având în spate un captiv, cu mâna st. ține *labarum*, în st. sa IL, legenda ...OLI...RO – MANORUM.
Axa 12; 2,1 g; 17,15-18,7 mm; mediu circulată, mediu conservată, Deleni, găsită la câțiva km de sat, spre Adamclisi.

⁵⁶ Probabil imită un prototip din monetăria de la Alexandria.

⁵⁷ Pentru piesele de acest tip este foarte greu de identificat un prototip exact, existând o multitudine de posibilități.

⁵⁸ Piesa imită foarte probabil un prototip din RIC IX, care ar fi putut fi de la Treveri (p. 20, nr. 30, p. 32, nr. 96), Lugdunum (p. 44, nr. 10), Arelate (p. 64, nr. 7, p. 66, nr. 16, 18), Aquilea (p. 95, nr. 7, p. 96, nr. 11a, p. 97, nr. 17a, p. 104, nr. 45a), Roma (p. 119, nr. 15a), Alexandria (p. 298, nr. 1a, p. 299, nr. 4a), piese din anii 364-367.

Gratianus (367-383)**Tipul GR**

Subtipul cu împăratul în picioare, cu coif, spre dr., într-o galeră, în spatele său o Victorie (b⁵⁹). Acest subtip este emis de mai mulți împărați.

42. Av. Efigie spre st., cu coif, încununată și drapată, cu panaș scurt, pe toată lungimea coifului, urme vagi de legendă, se distinge doar un V în fața coifului.

Rv. Împăratul în picioare, probabil cu coif (capul iese din câmpul monetar), spre dr., într-o galeră, în spatele său o Victorie, urme de legendă, se distinge SV...I – legenda iese din câmpul monetar.

Axa 2; 2,73 g; 18,88-20,4 mm; relativ puțin circulată, relativ bine conservată.

43. Av. Foarte uzat, urme vagi de efigie spre st., urme vagi de legendă, se distinge doar OP (în spatele efigiei).

Rv. Împăratul în picioare, probabil cu coif (partea superioară a personajului se distinge foarte greu), spre dr., într-o galeră, în spatele său, o Victorie, urme de legendă, se distinge ΠΠ, între picioarele împăratului II.

Axa 8 (?); 4,74 g; 18,52-18,54 mm; relativ mult circulată, slab conservată, piesă realizată grosier, cu reliefuri relativ înalte, zona dintre Cumpăna și Valul lui Traian (jud. Constanța).

Valentinianus II (375-392)**Tipul VICTORIA AVGGG (VAGGG)⁶⁰**

44. Av. Efigie bine executată spre st., cu diademă, posibil drapatăNTIMI

Rv. Victoria spre dr., restul ilizibil, legenda ...NIIS?T – OD....

Axa 11; 1,74 g; 12-13,2 mm; mult circulată, mediu conservată.

Tipul SALVS REIPUBLICAE (SR)⁶¹

45. Av. Efigie bine executată spre st., drapată, cu diademă perlată, legenda IIIIIII...IIIIII.

Rv. Victoria pășind spre dr., cu un trofeu, un scut și un prizonier, în câmpul din fața sa un simbol (*aquila?*), legenda CIIIII – IIIISCIF, în exergă IIII.

Axa 6; 1,56 g; 11-12,05 mm; puțin circulată, bine conservată.

Theodosius I (379-395)**Tip GLORIA ROMANORUM, subtipul b⁶²**

⁵⁹ Prototipul ar putea să fie RIC IX, Nicomedia (p. 256, nr. 25), Antiochia (p. 283, nr. 40, p. 290, nr. 59), Alexandria (p. 299, nr. 6a, p. 301 15a), piesă din anii 383-388. Probabilitatea e mai mică ca prototipul să fie din Alexandria, unde pe revers apar unele detalii lipsă pe această piesă.

⁶⁰ Piesa este asemănătoare cu emisiunea de la Treveri, RIC IX, p. 25, nr. 57 (a sau b).

⁶¹ Piesă foarte asemănătoare cu piesa emisă la Thessalonica, RIC IX, p. 188, nr. 65a.

⁶² Prototipul ar putea să fie de la Cyzicus, RIC IX, p. 245, nr. 23, piesă din anii 383-388.

46. Av. Efigie spre st., cu coif. încununat și drapată, cu panaș scurt, pe toată lungimea coifului, legenda uzată, nereproductibilă, c.e.
Rv. Împăratul în picioare, cu coif, spre dr., într-o galeră, în spatele său o Victorie, în fața sa un D, legenda nereproductibilă, în exergă ... SA, c.e.
Axa 5; 5,33 g; 21,82-24,15 mm; mult circulată, relativ bine conservată.

Astfel de monete sunt mult mai rar întâlnite decât piesele oficiale, dar numărul acestora e mai mare decât am fi înclinați să credem (mai ales la VLPP). Ele ridică două probleme majore: cine și de ce le-au produs? Nu vom încerca în acest articol să rezolvăm aceste întrebări, datorită numărului relativ mic al pieselor publicate până acum, dar putem avansa câteva ipoteze.

Este greu de presupus cine le producea, însă pe baza pieselor studiate până acum și a răspândirii lor, putem afirma că aceste monete sunt simple falsuri de epocă, produse de particularii din interiorul Imperiului, probabil localnici și nu sunt imitații barbare. În lotul prezentat se disting două categorii de piese: imitații (posibil) balcanice - majoritatea pieselor prezentate și importuri de la distanțe mari - piesele 25, 30 și 33, posibil și 38 (poate și altele). Întâmplarea face ca prototipurile pieselor 25, 30 și 33 să fie emise în Gallia, provincie vestică aflată la o distanță considerabilă față de locul descoperirii. Nu cunoaștem un studiu privind frecvența pieselor descoperite provenind din monetăriile galice, însă presupunem că astfel de monete nu au ajuns într-un număr foarte mare pe teritoriul dobrogean. Este normal ca falsificatorul să fi imitat piese care se găseau în mod curent în circulație. Piesa 25 este un tip des falsificat, descoperit și în Dobrogea. Totuși exemplarele de aici au prototipuri mai ales din monetăriile estice (în special emisiuni de la Siscia). Nu excludem posibilitatea producerii ei aici, dar înclinăm să credem că falsificarea a avut loc mai degrabă într-un spațiu mult mai apropiat de monetăria Lugdunum, probabil în Gallia. În sprijinul acestui argument remarcăm faptul că stilul monetei este diferit față de celelalte piese de același tip din lotul studiat⁶³. Ea este relativ corect realizată, cu mici diferențe în legendă, cu un desen frumos. Chiar dacă pentru avers nu am găsit un prototip exact, este posibil ca acesta să existe, nefiind catalogat în RIC.

Și moneda nr. 30 este de același tip, cu un stil mult mai asemănător cu descoperirile din Balcani. Modelul său ar proveni de la Arelate. Ea ar fi putut fi produsă oriunde în Imperiu, cu precădere în zonele unde sunt abundente astfel de contrafaceri.

Piesa 38 este un tip falsificat mai rar, cel puțin în spațiul dobrogean (de fapt este singurul exemplar cunoscut de noi din spațiul studiat în prezentul articol). Nu știm încă dacă în Gallia (sau în zona Egiptului) s-au produs frecvent astfel de imitații, dar înclinăm să credem că avem de-a face cu un import de pe acele meleaguri.

⁶³ Diferită față de restul pieselor din lot (de același tip), dar și din alte loturi. În acest sens, trebuie să consemnăm că am mai prezentat o lucrare - ȘEPTILICI & GRAMATICU 2009 (în curs de publicare) - unde au fost prezentate 42 de piese, cele mai multe tot de acest tip, însă de factură apropiată de celelalte piese din lotul nostru, diferite de piesa 26. Menționăm că 23 dintre piese au fost publicate de Severeanu (SEVEREANU 1925).

Piesa 33 aduce și mai multe argumente în sprijinul unui import dinspre Gallia sau dintr-o zonă învecinată acesteia. Așa cum am menționat mai sus, aversul acestei monete imită o piesă de la Decentius, iar reversul o alta de la Magnentius. Or, piese de la cei doi emitenți sunt în general mai rare (mai ales în estul Imperiului). Imitatorul acestui exemplar trebuie să fi avut în mână monete de la ambii împărați. Însă pentru spațiul dobrogean șansele sunt mult mai mici decât într-o provincie vestică. Firesc era să se imite (falsifice) ce era pe piață, pentru ca moneda contrafăcută să treacă neobservată. Însă nu putem să spunem că la Dunărea Inferioară circulau frecvent monete de la cei doi emitenți⁶⁴ (personal nu cunoaștem nici o astfel de descoperire în Dobrogea). Pe lângă acest fapt mai putem adăuga o observație. Pierre Bastien, în lucrarea sa dedicată monedelor lui Magnentius (și implicit și ale lui Decentius), consemnează 63 de imitații⁶⁵. Pentru puține exemplare se cunosc locurile de descoperire (toate din vestul Europei).

Pe scurt, putem afirma, cu mare siguranță, că piesele 25, 30 și 33 sunt importuri din vest (poate chiar din Gallia), care au ajuns aici prin circulația monetară⁶⁶.

O altă imitație ce se pare că ar avea prototipul dintr-o monetărie galică este piesa 39. Modelul acesteia provenea, probabil, de la Treveri. Și aceasta, ca și următoarea, sunt mai puțin caracteristice pentru zona Dunării de Jos.

Este greu de spus unde sunt produse celelalte piese, dar e posibil în Dobrogea. Un argument în acest sens sunt monedele 10 și 11, descoperite la Isaccea. Cu toate că acestea sunt singurele piese pe care le-am studiat doar după fotografii, ele par să fi fost bătute cu aceiași matriță de avers. Acest fapt ne duce cu gândul că ele ar fi fost produse la Noviodunum sau în apropierea sa. În Dobrogea, putem spune că exista deja o tradiție în falsificarea de monete. Un exemplu este și descoperirea în portul Constanța, în 1975, a unor falsuri monetare⁶⁷. Dar acestea sunt produse printr-o altă tehnică, turnarea, care este o metodă deja tradițională pe aceste meleaguri⁶⁸.

Din cele 46 de piese prezentate, 34 (74 %) sunt de tip VLPP (28 după Constantinus I, cinci după Licinius I și una după Crispus), patru (8,7 %), de tip FTR cu FH și trei (6,5 %), de tip GR, subtipul b, restul fiind modele unice ca tip (sau subtip), în lotul nostru. Dacă studiem locul de descoperire, realizăm că cele mai multe exemplare sunt din nordul județului Tulcea (mai precis din nordul

⁶⁴ În BASTIEN 1964, exceptând trei tezaure, unul din Slovenia - Ljubljana (p. 126), iar două din Ungaria - Perbál (p. 132) și Veszprém (p. 137), se dau de la cei doi emitenți piese doar din vestul Europei și Algeria (p. 115-149). Este adevărat că din momentul publicării și până acum a trecut mai mult de jumătate de secol, cum tot atât de adevărat este că există și o ediție a II-a a lucrării, pe care noi nu am avut posibilitatea să o consultăm.

⁶⁵ BASTIEN 1964, p. 217 și planșele XVI-XVIII. În această lucrare ultima piesă are numărul 62, dar există numerele 13 și 13bis. Printre tezaurele date de autor sunt consemnate și alte imitații, fără a se da mai multe date despre ele - probabil că nici Pierre Bastien nu avea mai multe informații (vezi de exemplu, p. 121-122).

⁶⁶ Toate cele trei piese au prototipul de la Lugdunum, însă nu știm dacă e doar o simplă coincidență. O a patra piesă (nr. 38) ar putea avea prototipul tot în Gallia, însă la Treveri.

⁶⁷ DIMA & TALMAȚCHI 2007.

⁶⁸ DIMA & TALMAȚCHI 2002, p. 63, 71. Evident că există falsificări și mai timpurii.

Dobrogei, fapt nu foarte concludent dacă ținem seama că cele 23 de piese publicate de Severeanu sunt din Constanța⁶⁹). Totuși, numărul relativ mare în nordul Dobrogei, corelat cu piesele 10 și 11, ne face să credem că este probabil ca aici să fi existat ateliere ce se ocupau cu falsificarea monetei, cel puțin în timpul lui Constantin cel Mare (nu avem încă nici o dovadă arheologică în acest sens).

De obicei, falsurile sunt făcute pentru a completa veniturile unor particulari. Însă, ținând cont de valoarea foarte mică a acestor piese⁷⁰, numai un număr mare de monete putea face ca producția să fi fost rentabilă, fapt neconfirmat de descoperirile de până acum. Suntem de părere că, inițial, această producție de imitații era mult mai mare, însă raritatea barbarizărilor a fost determinată de scoaterea din circulație o dată cu descoperirea lor de către autoritățile romane. Pe actualul teritoriu al României, piese similare se găsesc în Dobrogea și Banat, în alte regiuni apărând doar în mod excepțional. Pentru Dobrogea, acest fapt pare firesc, fiind o regiune ce era în componența Imperiului. În Banat, circulația monetară era încă puternică în acea perioadă, existând o populație obișnuită cu moneta mărunță⁷¹. Așa cum am menționat deja, noi credem că avem de-a face cu produse locale sau dintr-un spațiu apropiat și într-o relativ mică măsură cu importuri din zone mai îndepărtate. Acest fapt face să nu subscriem unei mai vechi păreri a lui E. Condurachi și I. Nestor, conform cărora, astfel de piese ar fi putut fi emise și de autoritățile locale⁷². G. Severeanu susținea, referitor la spațiul dobrogean, că astfel de piese sunt produse de triburile barbare⁷³, dar nu credem că astfel de imitații (falsuri) au vreo legătură cu etnia imitatorului. Ele sunt piese produse în Imperiu sau în imediata vecinătate a acestuia, de indivizi obișnuiți cu moneta mărunță din bronz. Astfel de piese sunt descoperite în mai multe provincii ale Imperiului Roman (atât în est, cât și în vest).

Urmărind, în general, tipurile acestor imitații, se evidențiază două modele mai intens falsificate. Este vorba de cele cu reversul VICTORIAE LAETAE PRIN PERP (VLPP) și cele cu FEL TEMP REPARATIO (FTR) subtipul „Falling Horseman” (FH). Din cercetările întreprinse până acum, putem spune că sunt două tipuri a căror imitații au circulat în număr mare în cea mai mare parte a Imperiului. Primul tip apare în general la sud de Dunăre, inclusiv în spațiul dobrogean, pentru nordul dunărean regăsindu-se și în actualul Banat⁷⁴. Cel de-al doilea tip îl găsim atât pe malul drept al Dunării (în Dobrogea), cât și în Banat⁷⁵.

⁶⁹ Vezi SEVEREANU 1925.

⁷⁰ Pentru valoarea pieselor din bronz vezi și CAPPELLI 1974, p. 77-78.

⁷¹ Pentru Banat am făcut deja un scurt comentariu în ȘEPTILICI 2007, p. 48. Tot acolo avem și referiri la spațiul dobrogean. Problema am dezvoltat-o mai mult în ȘEPTILICI 2011.

⁷² Vezi CNA 1945, p. 60. Comentariul se referă la unele piese asemănătoare, provenind de la Sucidava și comunicate de Dumitru Tudor (situația de acolo se pretează la comparația cu cea din Dobrogea). Nu vedem logica emiterii unor asemenea monete de către autoritatea locală, pentru că astfel de falsuri apar în perioade în care găsim și multă monedă originală. Dacă totuși s-ar fi produs acest fenomen, trebuie să vedem în acest fapt o acțiune frauduloasă, clandestină, asimilată unei acțiuni particulare.

⁷³ Vezi SEVEREANU 1925, p. 10, 13, 15.

⁷⁴ ȘEPTILICI 2010 și ȘEPTILICI 2011.

⁷⁵ Pentru imitațiile de la sudul Dunării (mai ales spațiul ex-iugoslav), vezi VASIĆ 1978.

Sunt piese din perioade diferite, primul tip emis pentru un timp mai scurt, între anii 318-323⁷⁶, al doilea tip, pe o durată mai lungă - anii 348-361⁷⁷. Piesa nr. 29 este contemporană cu cele din primul tip amintit, aversul fiind similar. Astfel de piese din spațiul dobrogean, imitații după Constantinus I, au mai fost publicate⁷⁸. Barbarizările pieselor de tip FEL TEMP REPARATIO au fost mai puțin studiate pentru zona dobrogeană. Pentru Banat, ele apar în publicarea unor tezaure, dar și în descoperiri izolate⁷⁹.

Mai rar întâlnite sunt barbarizările de tipul pieselor nr. 1, 36, 41, 42-46. Pentru spațiul românesc nu le-am întâlnit până acum, doar acestea din Dobrogea. Excețând piesa 36, celelalte monete au prototipuri care au cunoscut o mare răspândire. Sunt piese care au circulat în perioade de abundență monetară. Este încă un argument care contrazice teoria conform căreia astfel de emisiuni monetare au apărut sub imboldul unei crize de numerar, fiind producții semi-oficiale.

Observând lotul studiat și corelându-l cu alte studii întreprinse de noi, ne-au atras atenția câteva monete. Una dintre ele este piesa nr. 5. Aceasta are mari asemănări cu piesele notate de noi pe planșa VIII cu *a-d*. Piesele *a*, *b* și *d* provin din Serbia⁸⁰, iar *c*, din zona orașului Lugoj (jud. Timiș)⁸¹. O piesă similară cu *d* (emisă cu aceleași matrițe) se află într-o colecție privată din S.U.A. și are ca proveniență tot Serbia⁸² (**Pl. VIII**). Emisiuni monetare în același stil, poate chiar și cu aceleași matrițe, se regăsesc chiar și în vestul Europei (Hispania). Ele trebuie să fi fost produse cel puțin în același atelier, dacă nu chiar de același individ. Este posibil să fie un atelier mobil, dar și unul fix, posibil în actualul teritoriu al Serbiei.

Un alt caz interesant este moneda cu nr. 26 (descoperită la Dunăreni). Piesele *e* și *f* de pe planșa VIII provin dintr-un tezaur din Serbia⁸³. Aversurile acestor monete (din Serbia) sunt emise cu aceeași matriță. Moneta de la Dunăreni are un avers ce seamănă izbitor de mult cu cele două piese, la fel și reversul. Este adevărat că legendele sunt diferite, dar oricum acestea sunt aberante. Suntem de părere că aceste două piese și cea de la Dunăreni au matrițele produse de aceeași persoană sau cel puțin în același atelier (pe care încă nu știm unde să îl localizăm). De asemenea, piesa cu nr. 30, descoperită în zona Negru Vodă, copiată după o

⁷⁶ În funcție de monetărie. Vezi și BRUUN 1953, p. 33-39; RIC VII; BIRÓNÉ SEY 1985, p. 40.

⁷⁷ RIC VIII; BIRÓNÉ SEY 1985, p. 41, 46.

⁷⁸ Vezi SEVEREANU 1925.

⁷⁹ Pentru tezaure, GUDEA & GĂZDAC 2004, iar pentru piesele izolate, ȘEPTILICI 2007, ȘEPTILICI 2010, ȘEPTILICI 2011.

⁸⁰ ȘEPTILICI 2013, moneda nr. 24 - piesa *a*; ȘEPTILICI 2011, p. 385, pl. I, piesa nr. 1 - piesa *b*; ȘEPTILICI 2011, p. 385, pl. I, piesa nr. 2 - piesa *d*.

⁸¹ ȘEPTILICI, 2010, piesa nr. 2, p. 69, 74.

⁸² Consemnată în teza de doctorat, unde am dat chiar mai multe emisiuni asemănătoare. Există chiar și în colecția Weiffert o monedă asemănătoare (II/77); VASIĆ 1978, p. 122, pl. XXVI, moneda 21, descoperiri din diverse situri.

⁸³ VASIĆ 1978, p. 115, pl. XXVII, piesa *e* este nr. 4 tezaur, iar piesa *f* este nr. 5, p. 116, pl. XXVI.

piesă de la Arelate, are o pereche ce ar proveni din Serbia⁸⁴, notată de noi cu g pe planșa VIII. Ele au aversurile foarte asemănătoare și reversurile identice (bătute cu aceeași matriță) (Pl. VIII).

Aceste trei cazuri (mai ales primul) demonstrează aria largă de circulație a falsurilor monetare, care pot ajunge, la sute, chiar mii de kilometri de locul producerii.

În concluzie, astfel de falsuri monetare sunt mult mai răspândite decât am fi înclinați să credem la prima vedere. Ele au o arie mare de circulație, iar faptul că ele apar când avem o circulație abundentă de monetă, ne spune că nu au nici o legătură cu vreo criză monetară. Am zice, mai degrabă, că s-a urmărit monetizarea unor cantități de cupru ce le dețineau falsificatorii acestora (sau comanditarii falsurilor). Aceste emisiuni nu au nici o legătură cu lumea barbară⁸⁵. Ele sunt produse în Imperiu sau cel mult în imediata vecinătate a acestuia, fără a se putea stabili etnia producătorului (cel puțin până în momentul de față). Doar descoperirea viitoare a unui atelier clandestin în zonele (și din perioada) studiate ne pot da mai multe indicii⁸⁶. Valoarea mică a acestor piese ne îndeamnă a presupune o producție mare (doar așa ar fi rentabilă) și ținând cont de numărul redus de piese, presupunem că multe au fost scoase din circulație de autoritățile statului roman (metalul fiind refolosit).

Monedele publicate îmbogățesc repertoriul descoperirilor numismatice din Dobrogea și, de asemenea, al monedelor falsificate. Prin prezenta lucrare am căutat să semnalăm aceste monete mai deosebite, având în plan o viitoare catalogare a lor, atât din Dobrogea, cât și din alte zone.

BIBLIOGRAFIE

- BASTIEN 1964 – P. Bastien, *Le monnayage de Magnence (350-353)*, Wetteren, 1964.
BIRÓNÉ SEY 1985 – K. Biróné Sey, *Pannoniai pénzverés*, Budapest, 1985.
BRUCK 1961 – G. Bruck, *Die Spätromische Kupferprägung*, Graz, 1961.
BRUUN 1953 – P. Bruun, *The Constantinian Coinage of Arelate*, Helsinki, 1953.
CAPPELLI 1974 – R. Cappelli, *Manuale di Numismatica*, Milano, 1974.
CNA 1945 – ***, *Întrunirile Societății Numismatice*, CNA 19/135-136 (1945), p. 59-62.
DIMA & TALMAȚCHI 2002 – M. Dima, G. Talmațchi, *Monede de bronz din tezaurul de la Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța*, în: E. Nicolae (redactor responsabil), *Simpozion de numismatică organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001). Chișinău, 13-15 mai, 2001. Comunicări. Studii și note*, București, 2002, p. 63-78.
DIMA & TALMAȚCHI 2007 – M. Dima, G. Talmațchi, *Depozitul de monede turnate de bronz de la începutul secolului al IV-lea p.Ch. descoperit în portul Constanța în 1975*, în: E. Nicolae (redactor responsabil), *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării*

⁸⁴ ȘEPTILICI 2011, p. 388, pl. III, piesa nr. 23.

⁸⁵ Sincer, când am ales subiectul tezei de doctorat așa am crezut și noi, plecând de la ideea preconcepută că ar fi emisiuni barbare. Studiul lor ne-au demonstrat altceva. Am considerat că folosirea sintagmei de *monete barbarizate* ar fi mai corect a se referi la piese monetare care au legenda alterată și chiar ele sunt alterate stilistic, față de piesele originale, pe care încercăm să le copiem. În fapt, sunt simple falsuri monetare.

⁸⁶ Nu același lucru putem spune despre piesele din aur, însă această problemă este deja un alt subiect (analizat în teza proprie de doctorat).

Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004). Chișinău, 29 septembrie - 2 octombrie 2004. *Comunicări, studii și note*, București, 2007, p. 155-160.

GUDEA & GĂZDAC 2004 – N. Gudea, C. Găzdac, *Monete cu defecte de baterie și imitații de secol IV p. Chr. în tezaure din Banat*, RB 18 (2004), p. 123-137.

SEVEREANU 1925 – G. Severeanu, *Les monnaies frappées par la population Thraco-Romaine de la Moesie Inférieure à l'époque de Constantin le Grand*, BSNR 20/53-54 (1925), p. 8-16.

ȘEPTILICI 2007 – R. M. Șeptilici, *Două interesante monete descoperite în Banat*, AnB s.n 15 (2007), p. 47-50.

ȘEPTILICI 2010 – R. M. Șeptilici, *Monete barbarizate de secolul al IV-lea, din bronz, din descoperiri izolate în Banat*, AnB s.n 18 (2010), p. 69-76.

ȘEPTILICI 2011 – R. M. Șeptilici, *Câteva monete romane barbarizate, inedite, din secolul IV, din Peninsula Balcanică*, în: C. Cosma (ed.), *Studii de arheologie și istorie. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 70 de ani*, Cluj-Napoca, 2011, p. 383-393.

ȘEPTILICI 2013 – R. M. Șeptilici, *Barbarized pieces of the VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP in the former Dacian provinces and the surrounding territories*, Comunicare susținută la Simpozionul „Money, Economy and Society”, Košice, 16-19 mai 2013.

ȘEPTILICI & GRAMATICU 2009 – R. M. Șeptilici, S. Gramaticu, *Monete romane barbarizate din colecția Severeanu*, Comunicare susținută la „Al XXVII-lea Simpozion Național de Numismatică al Societății Numismatice Române”, Râmnicu Vâlcea, 12-14 mai 2010.

VASIĆ 1978 – M. R. Vasić, *A IVth and Vth Centuries Hoard of Roman Coins and Imitations in the Collection of the National Museum in Belgrade*, în: N. Duval, V. Popović (éds.), *Sirmium VIII. Etudes de numismatique danubienne. Trésors, lingots, imitations, monnaies de fouilles. IVe au XIIe siècle Sirmium*, Rome, 1978, p. 135-177.

	CI	LI	Cr	D/M	CtII	CtG	VI	G	VII	TI	Total
Albești	2 VLPP										2
Constanța					1 FTR						1
Deleni	1 VLPP						1 GR				2
Dunăreni	2 VLPP			1 FTR							3
z, Negru Vodă		1 VLPP	1 VLPP								2
z. Cumpăna- Valul lui Traian								1 GR			1
Greci	3 VLPP					1 FTR					4
Horia	2 VLPP										2
Isaccea	7 VLPP	1 VLPP									8
Niculitel	1 VLPP										1
N. jud. Tulcea	4VLPP										4
Fără loc	1 IC, 5 VLPP, 1 V/XX/M/XXX	3 VLPP			2 FTR			1 GR	1 VAGGG, 1 SR	1 GR	16
Total	29	5	1	1	3	1	1	2	2	1	46

Tab. I. Descoperirile de monete romane barbarizate.

Tab. I. The discoveries of barbarized Roman coins.

Abrevieri: CI - Constantinus I; Cr - Crispus; Ct II - Constantius II; CtG - Constantius Gallus; D/M - Decentius/Magentius;
G - Gratianus; LI - Licinius I; TI - Theodosius I; VI - Valentinus I; VII - Valentinus II.

Pl. I. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 1-8).

Pl. I. Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 1-8).

Constantinus I

VLPP Aa

9

10

11

12

Constantinus I

VLPP Aa

13

14

15

16

Pl. II. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 9-16).
Pl. II. *Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 9-16).*

Constantinus I

VLPP Aa

17

18

19

20

Constantinus I

VLPP Aa

21

22

23

24

Pl. III. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 17-24).

Pl. III. Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 17-24).

Constantinus I

VLPP Aa2

25

Constantinus I

V/XX/M/XX Aa

29

VLPP Ab

26

Licinius I

VLPP Aa

30

VLPP Bd

27

31

VLPP Be

28

32

Pl. IV. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 25-32).

Pl. IV. Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 25-32).

Crispus
VLPP Bb

Constantius II
FTR - FH

Constantius Gallus
FTR - FH

Valentinianus I
GR - a

Pl. V. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 33-41).
Pl. V. Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 33-41).

Gratianus

GR - b

42

43

Valentinianus II

VAGGG

SR

44

45

Theodosius I

GR - b

46

Pl. VI. Monete romane barbarizate din Dobrogea (Cat. nr. 42-46).

Pl. VI. *Barbarized Roman coins from Dobruja (Cat. nos. 42-46).*

Jud. Constanța

- 1 - Albești
- 2 - Constanța
- 3 - Deleni
- 4 - Dunăreni
- 5 - Zona Cumpăna (a) - Valul lui Traian (b)
- 6 - Zona Negru Vodă

Jud. Tulcea

- 7 - Greci
- 8 - Horia
- 9 - Isaccea
- 10 - Niculiței

Pl. VII. Harta descoperirilor de monete romane barbarizate din Dobrogea.

Pl. VII. Map with discoveries of counterfeit Roman coins from Dobruja.

Pl. VIII. Monete romane barbarizate din Serbia (a-b, d-g) și din Lugoj (c).
 Pl. VIII. *Barbarized Roman coins from Serbia (a-b, d-g) and from Lugoj (c).*